

VAR MENNESKERETTIGHEDER MEDVIRKENDE TIL NEO- LIBERALISMENS FREMMARCH?

Jessica Whyte:

The Morals of the Market,

London: Verso, 2019.

Var menneskerettigheder en medvirkende årsag til neoliberalismens fremmarch? Det argumenterer Jessica Whyte for i *The Morals of the Market: Human Rights and the Rise of Neoliberalism*. Bogen er en velskrevet, engageret, og fascinerende idéhistorie over neoliberale tænkeres forhold til menneskerettigheder fra Anden Verdenskrig frem til i dag. Men bogens overordnede påstand – at menneskerettigheder ikke bare var kompatible (forenelige), men endda fremmede for neoliberalismen – er mindre overbevisende.¹

Whytes bog består først og fremmest af en lang række læsninger af det 20. århundredes vigtigste neoliberale tænkere – Walter Eucken, Ludwig Von Mises, Friedrich Hayek, Milton Friedman, Peter Bauer, Wilhelm Röpke, Alexandre Rüstow, Ernst-Ulrich Petersman, med flere – og hvordan de har forholdt sig til menneskerettigheder. Den tilbyder dermed et nyt, særskilt perspektiv inden for en voksende neoliberalisme-forskning. Denne forskning har bl.a. omhandlet individuelle tænkere, neoliberalisme som netværk, det centrale Mont-Pelerin Society, neoliberalisme i flere tidsperioder og steder, neoliberalisme som styringsteknologi og governance, neoliberalisme som politik, som begreb, som epokebetegnelse, dens ledsagerrolle til konservativ tænkning om familieliv og kristne værdier, og meget andet.² Whytes bog er et idéhistorisk og historisk-kontekstualistisk bidrag til denne neoliberalismeforskning. Bogens originalitet består ikke i at undersøge nye aktører, men i at fokusere på neoliberale tænkeres forhold til menneskerettigheder. Bogen er samtidig et bidrag til en aktuel forskningsdebat inden for menneskerettighedshistoriografien, der i de senere år har diskuteret de historiske forhold mellem menneskerettigheder og neoliberalisme, globalisering, kapitalisme og ulighed.

---

1 Denne artikel er udarbejdet under støtte af Carlsberg Fonden (CF20-0171) og Danmarks Frie Forskningsfond (8047-00068B). Jeg vil gerne takke Casper Andersen, Jacob Jensen, Steven L.B. Jensen og Mikkel Thorup for værdifulde kommentarer.

2 Brown: *Undoing*; Burgin: *Great Persuasion*; Cooper: *Family Values*; Jensen og Olsen: *Neoliberalisme*; Mirowski og Plehwe: *The Road*; Peck: *Constructions*; Slobodian: *Globalists*.

I bogens fem centrale kapitler undersøger Whyte neoliberale tænkeres udvikling og perspektiv på menneskerettigheder, under inddragelse af centrale historiske udviklinger i perioden. Det første kapitel vender tilbage til den tidlige efterkrigstid og formuleringen af FN's Menneskerettighedserklæring fra 1948 (UDHR). Det andet omhandler diskussioner om sociale og økonomiske rettigheder specifikt, herunder neoliberales forbehold imod disse. Det tredje viser, hvordan neoliberale tænkere forholdt sig til afkolonialiseringen og de trusler, som denne udgjorde i forhold til vestlige økonomiske besiddelser i de tidligere kolonier. Det fjerde kapitel handler om, hvordan neoliberale såvel som menneskerettighedsorganisationen Amnesty International agerede i Pinochets Chile. Det femte kapitel viser, hvordan den franske menneskerettighedsorganisation Liberté sans Frontières (LSF) støttede neoliberale idéer i midt-1980'erne.

ET DYBERE SLÆGTSKAB MELLEM MENNESKERETTIGHEDER OG NEO-LIBERALISME

Whytes hovedpåstand er, at menneskerettigheder var compatible og endda fremmende for neoliberalismens fremmarch fra 1970'erne og fremefter. For det første fordi neoliberalisme ikke alene er en økonomisk tænkning, men rummer en større vision for en moralsk, politisk og juridisk orden, der er funderet i individuelle rettigheder. Dette demonstrerer Whyte ganske overbevisende over for andre perspektiver på neoliberalisme, der reducerer den til en 'homo economicus'-tænkning. Neoliberalismens fortalere var ifølge Whyte i lige så høj grad optaget af større spørgsmål om en politisk, moralsk og civilisatorisk orden. Her spiller markedet, naturligvis, en altafgørende rolle som effektiv ressourceallokeringsmekanisme. Men, nok så vigtigt, som en institution, der garanterer individuel frihed. Et samfund, der i høj grad er indrettet efter markedslige principper, hviler derfor ikke kun på økonomiske argumenter om forøgelse af velstand, vækst og produktivitet, men på en moralsk orden funderet i frihed.

Bogens titel er derfor *The Morals of the Market*: neoliberalismen var ikke bare et økonomisk, men et moralsk projekt. Her ligger Whytes fortolkning af den neoliberale tænkning i øvrigt – med fin sans for neoliberales indbyrdes forskelligheder og for historiske forskydninger – i forlængelse af den efterhånden gængse indsigt, at neoliberalismen ikke er et forsvar for *laissez-faire*. Tværtimod beror den på en stærk statslig, juridisk og forfatningsmæssig ramme, herunder med individuelle menneskerettigheder – som det f.eks. kom til udtryk i Hayeks tænkning (og direkte derfra til Chiles forfatning (1980), der antog samme navn som Hayeks bog *The Constitution of Liberty* (1960)). Markedet er en moralsk orden, der hviler på afgørende juridiske og institutionelle rammer som retsstat og privat ejendomsret.

En anden affinitet mellem neoliberalisme og menneskerettighedsprojektet er ifølge Whyte, at de begge er juridiske ordener, der tenderer mod at afpolitisere økonomien. I Whytes optik er et fællestræk i den neoliberale tænkning, at den

er stærkt kritisk over for diverse politiske, demokratiske og folkesuverænitetssunderede forsøg på at gribe ind i de frie markedskræfter. I én af hendes mange spændende læsninger af de neoliberale, viser hun f.eks. i bogens tredje kapitel, hvordan neoliberale omfortolkede imperialismen som blot værende en politisk, og ikke en økonomisk, orden. Efter imperiernes fald var der derfor ingen grund til at politisere den økonomiske orden, der nu vandt frem. For at gøre verden sikker for fortsat fri handel og kapitalisme i den postkoloniale tidsalder advarede de neoliberale imod at politisere økonomiske relationer som f.eks. multinationale selskaber (som Chiles Salvador Allende f.eks. gjorde det i en tale til FN's Generalforsamling i 1972). I neoliberalismens forståelse af økonomien som en politikfri sfære har den intet problem med ukrænkelige, individuelle menneskerettigheder; tværtimod tilbyder den et verdenssyn og en samfundsindretning, som både beskytter og har brug for dem. Neoliberalismen har dog, som Whyte ganske rigtigt og vigtigt gør opmærksom på, historisk haft det langt sværere med dels sociale og økonomiske menneskerettigheder, og dels med 1960'ernes og 1970'ernes anti- og postkoloniale forsøg på at bruge af menneskerettighedsvokabularet i kampen for national selvbestemmelse, samt for en ny international økonomisk orden. For Whyte er det derfor en bestemt version af menneskerettighedsprojektet – hun kalder det nogle gange for 'neoliberale menneskerettigheder' – der 'triumferede' fra 1970'erne og frem.

Ifølge Whyte har menneskerettigheder især været medvirkende til neoliberalismens fremmarch, fordi neoliberale tænkere aktivt har overtaget og brugt menneskerettighedsvokabularet til at fremme deres egen sag fra 1970'erne til i dag. Og omvendt: En række menneskerettighedsforkæmpere har også aktivt overtaget neoliberale idéer. Her er vi i virkeligheden fremme ved kernen i Whytes argument: Neoliberalisme og menneskerettigheder er ikke blot kompatible, men menneskerettigheder er aktivt blevet brugt til at fremme neoliberalismens sag. Menneskerettigheder har været med til at 'moralisere' markedet – at få den indeværende økonomiske globalisering, kapitalisme og frihandel til at fremstå mere moralsk funderet og legitim. En konsekvens af, at slægtskabet i virkeligheden stikker så dybt, er, at der ikke er meget at hente i menneskerettighedsprojektet for et opgør med den aktuelle globale kapitalisme og ulige verden. I en polemik imod den amerikanske menneskerettighedshistoriker Samuel Moyn – som Whyte ellers overtager centrale præmisser fra – der har kaldt menneskerettighedsprojektet for en 'powerless companion' til det neoliberale projekt, skærper Whyte dommen over menneskerettighedsprojektet og tager et skridt til venstre. Hun hævder i stedet, at menneskerettighedsprojektet nærmere var en 'fellow traveller' – og direkte 'medskyldigt' i neoliberalismens succes.³

---

3 Moyn: "A Powerless Companion", 77; se også Whyte: "Powerless Companions".

DEBATTERNE OM 'KOMPABILITET' OG 'FORSKYDNING'

Før jeg går lidt nærmere ind på, hvordan Whyte forsøger at løfte bevisbyrden for denne påstand, og hvor hendes argumentation er problematisk, vil jeg kort op-ridse konturerne af forskningsdebatterne om det historiske forhold mellem menneskerettigheder og neoliberalisme, som disse har udspillet sig hos menneskerettighedshistorikere og neoliberalisme-historikere. Debatten er i disse år især begrebsliggjort som diskussioner om, hvorvidt 'menneskerettighedsprojektet' og 'neoliberalisme-projektet' grundlæggende er *kompatible* eller *inkompatible* projekter. Altså: Var (og er) de to projekter (lad mig for nemheds skyld ikke differentiere mellem deres multiple former) forenelige eller uforenelige, historisk betragtet og i forhold til deres samtid?

Hvis det første er tilfældet – at de er forenelige – har menneskerettigheders rolle overfor neoliberalisme så været i) indifferent, som når Samuel Moyn kalder dem en 'powerless companion' og hævder, at menneskerettigheder intet kunne stille op imod neoliberalismens succes og legitimering af materiel ulighed)? Eller ii) var menneskerettigheder medvirkende til neoliberalismens succes? Som medvirkende faktor er der to undervarianter: enten a) indirekte/passivt medvirkende ved 'forskydning' (eng. *displacement*) af fokus væk fra andre politiske projekter og vokabularer, der bedre kunne udfordre neoliberalismen, eller b) direkte/aktivt medvirkende ved at menneskerettigheder aktivt blev brugt til at fremme den neoliberale sag. Det er denne sidste, mest radikale variant, Whyte forfægter, når hun argumenterer for hvornår, hvorfor, og hvordan neoliberale brugte menneskerettigheder til at fremme deres formål, såvel som hvordan udvalgte menneskerettighedsorganisationer selv overtog neoliberale idéer.

Det er værd at minde om, at debatter om menneskerettigheder og deres relation til markedsøkonomi har rødder langt tilbage i tid.⁴ Som bekendt var allerede Karl Marx stærkt kritisk overfor menneskerettigheder, som han formulerede det i sin kritik af det daværende socialdemokratiske Gotha-program. Der løber en lang menneskerettighedskritisk åre i den marxistiske historieskrivning fra Marx og frem mod opkomsten af humanistiske og 'critical legal studies' fra 1980'erne og fremefter. Disse diskussioner om relationen mellem menneskerettigheder og markedsøkonomi har fået fornyet bevågenhed i kølvandet på globaliseringsbegrebets indtog, den ny menneskerettighedskritik og den revisionistiske menneskerettighedshistoriografi.

Whyte skriver i forlængelse af denne bevægelse. Hun refererer bl.a. hyppigt til en af dens væsentligste skikkelser, nemlig den amerikanske politiske teoretiker Wendy Brown. I 2004 skrev Brown, at "human rights activism is a moral-political project," og at projektet undertiden "displaces, competes with, refuses or rejects

---

4 For en idéhistorisk gennemgang af menneskerettighedskritik, se Lacroix og Pranchère: *Human Rights*.

other political projects.”⁵ Ifølge en anden forsker inden for *critical legal studies*, Paul O’Connell, indtog Brown dermed den position i litteraturen, han klassificerer som *forskydningstesen*: At menneskerettigheder har en tendens til at forskyde interessen væk fra andre emancipatoriske politiske projekter.

Tæt forbundet med denne debat om, hvorvidt menneskerettighedsprojektet skubber andre politiske projekter og ideologier til side, er spørgsmålet om, hvorvidt menneskerettigheder er ’kompatible’ eller ej med neoliberalisme, ’neoliberal globalisering’ og lignende begreber. Eksempelvis har den indiske filosof Upendra Baxi i sin ofte citerede bog *The Future of Human Rights* bl.a. argumenteret for, at der i løbet af 1990’erne og frem opstår et alternativt menneskerettighedsparadigme til ’UDHR’, nemlig et ”trade-related, market-friendly human rights” paradigme.⁶ Baxis bekymring er, at menneskerettigheder bliver reduceret til en måde, hvorpå global kapitalisme kan legitimeres – hvor stort set alle stater og et hav af multinationale virksomheder proklamerer deres opbakning til menneskerettigheder – mens menneskerettighedernes mulighed for at gøre en reel, positiv forskel i almindelige menneskers liv samtidig er stærkt begrænset. I en sådan konstellation er menneskerettigheder og neoliberalisme forenelige, men netop på bekostning af mere vidtrækkende, originale potentialer i menneskerettighederne, som de blev formuleret i menneskerettighedserklæringen fra 1948.

Blandt andre forskere, som også er skeptiske over for menneskerettigheder som værende et grundlæggende (for) liberalt projekt, der tenderer mod at forskyde fokus fra andre emancipatoriske vokabularer og kampe, og som er ’kompatibel’ med neoliberalisme, finder man bl.a. Brown, Whyte, og Moyn. Den vel mest kendte – og med god ret omdiskuterede – menneskerettigheds- og idéhistoriker Samuel Moyn, argumenterede i sin vigtigste bog *The Last Utopia* for at menneskerettighedsprojektet blev en ’sidste utopi’. Denne blev ifølge Moyn først udbredt fra 1970’erne og fremefter, i samme ombæring som andre, store ideologier og fortællinger – især socialisme og kommunisme – tog et dyk. Menneskerettighedsprojektet stod tilbage, og blev endda udråbt til verdens mest udbredte værdisæt, men i en amputeret form af især civile og politiske rettigheder, mens et større sæt af sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder ifølge Moyn ikke fik et internationalt gennembrud.⁷ Da menneskerettighederne fik sit internationale gennembrud, var det derfor som en minimalistisk version af det gode liv. Tilsvarende har Moyn i sin seneste bog *Not Enough* argumenteret for, at menneskerettighedsprojektet ikke kunne bremse neoliberalismen og dens legitimering af materiel ulighed, da menneskerettigheder dybest set er helt forenelige med udbredt materiel ulighed.⁸

5 Brown: “The Most”, 453, 461; citeret i O’Connell: “Human Rights”, 22. Se også Klein: *Shock Doctrine*.

6 Baxi: *The Future*, 273.

7 Moyn: *The Last Utopia*; Moyn: *Human Rights*.

8 Moyn: *Not Enough*.

Én af Moyns forklaringer er, at menneskerettigheder er minimums- eller tilstrækkelighedsnormer – de sætter en minimumsbarre for, hvad mennesker bør have ret til, men sætter ikke et loft på hvor stor materiel ulighed, der må være i et samfund, eller hvad der skulle være i vejen med ekstrem ulighed. Disse tilstrækkelighedsnormer modstiller Moyn egentlige lighedsnormer – der berører både 'gulvet' og 'loftet' – og som kunne udfordre neoliberalismens forsvar for ulighed. Dermed lander også Moyn på den position, at menneskerettigheder og neoliberalisme i virkeligheden er kompatible: der er intet i menneskerettighedsprojektet som sådan, der ikke lader sig forene med neoliberalisme og markant materiel ulighed. Men modsat Brown (og Whyte), hvor man finder en tættere affinitet med marxismen og en udtalt anti-kapitalisme, kommer Moyn ikke til denne konklusion fra en marxistisk, men fra en postmarxistisk vinkel. Tilsvarende virker han en smule mindre skeptisk for at opgive menneskerettighedsprojektet end Whyte synes at være – men dog langt mere skeptisk, hvad angår dets historiske virkning og aktuelle potentialer end andre deltagere i debatten om forholdene mellem menneskerettigheder, neoliberalisme og ulighed som f.eks. jurist og tidligere FN særlig rapportør for menneskerettigheder og ekstrem fattigdom, Philip Alston.

Kompabilitets- og forskydningsteserne er blevet kritiseret, interessant nok også inden for et anti-kapitalistisk og marxistisk perspektiv. F.eks. har *critical legal scholar* Paul O'Connell i en række artikler angrebet især Browns og Naomi Kleins positioner. Han skelner mellem 'neoliberal globalisering' og 'globalisering' og gør bl.a. opmærksom på, at globaliseringen af menneskerettigheder ikke kan reduceres til de måder, hvori de indgår i forhold til handel, markeder, og virksomheder. O'Connell argumenterer for, at menneskerettighedsdiskursen og dens brug nødvendigvis må have en modsætningsfuld karakter, hvor den både kan bruges til at kritisere og til at legitimere aktuelle praksisser inden for den globale kapitalisme.⁹ Modsat denne dialektiske indsigt opererer Whyte med en mere ensidig kritik af menneskerettighedernes kapitalismelegitimering.

Kompabilitets- og forskydningsteserne er også blevet kritiseret af forskere, der kommer fra andre udgangspunkter. Blandt dem, der har argumenteret for, at menneskerettighedsprojektet er inkompatibelt med neoliberalismen og udgør en 'progressiv' dagsorden, finder man bl.a. Philip Alston, Kathryn Sikkink, David Kinley, Gillian MacNaughton og Diane F. Frey.¹⁰ Sikkink har f.eks. argumenteret for, at neoliberalisme og menneskerettigheder ikke deler en metodologisk individualisme; at realisering af menneskerettigheder nok kræver statskritik, men – ligeså vigtigt og mere overset – også statslig ekspansion og aktivisme for at kunne

9 O'Connell: "On the Human Rights", 962-988; O'Connell: "Brave New World?"; O'Connell: "On Reconciling Irreconcilables", 483-510. Et andet forsvar for menneskerettigheder inden for den marxistiske historieskrivning, finder man bl.a. hos slaverihistorikeren Robin Blackburn. Blackburn: *The American Crucible*; Blackburn: "Reclaiming Human Rights".

10 Alston: "Epilogue"; Kinley: *Civilising Globalization*; Sikkink: *Evidence*; MacNaughton og Frey: *Economic and Social*.

realisere sociale, økonomiske, og kulturelle rettigheder. Menneskerettigheder er derfor *ikke* kompatible med den neoliberale minimalstat.¹¹ Tilsvarende argumenterer MacNaughton og Frey for en grundlæggende uforenelighed mellem et fuldt sæt af menneskerettigheder på den ene side, og neoliberalisme på den anden. Menneskerettighedsprojektet involverer en fundamentalt anden frihedsforståelse, end hvad de kalder for det "globally dominant neoliberal policy framework:" Den førstes frihedsforståelse er "freedom to exercise autonomy," hvilket kræver en aktiv og omfordelende stat; den anden neoliberale frihedsforståelse er det negative frihedsbegreb om "freedom from coercion."¹² En fællesnævner i disse forskeres argumenter for, at menneskerettigheder ikke er forenelige med neoliberalisme, er at de abonnerer på en anden frihedsforståelse og et anden statsideal.

REDUKTIONISTISK FORSTÅELSE AF MENNESKERETTIGHEDSPROJEKTET OG PROBLEMATISK PERIODISERING

Man kan indvende mod Whyte, at menneskerettigheder også bruges til *andre* formål end dem som neoliberale bruger dem til. Forskellige forskere har da også understreget den vigtige pointe om menneskerettigheders flydende brug til forskellige formål, alt afhængigt af hvor, hvornår, og hvem der bruger dem, og insisteret på deres 'taktiske polyvalens' og nødvendigheden af ikke at essentialisere dem.¹³ Alt dette er Whyte dog udmærket klar over. Men fremfor at standse ved forskningslitteraturens erkendelse af menneskerettigheders historiske plasticitet, argumenterer hun for et empirisk parløb mellem menneskerettigheder og neoliberalisme, og forsøger at demonstrere menneskerettighedernes historiske forenelighed – og altså senere medskyldighed – i det hun ser som neoliberalismens sejrsmarch.

Hendes argumentation er dog flere steder problematisk. Hun viser overbevisende, og i forlængelse af bl.a. Quinn Slobodian, hvordan neoliberale tænkere forholdt sig til menneskerettigheder, og hvornår, hvordan og i hvilket omfang, de gjorde sig til talsmænd for dem.¹⁴ Men hun kommer i problemer, når hun ukritisk overtager to centrale præmisser fra Moyns tænkning, nemlig 1) en reduktionistisk forståelse af menneskerettighedsprojektet – herunder idéen om menneskerettigheder som et rent minimalistisk projekt, og 2) en problematisk periodisering. Derfor kan hun også kritiseres på de samme punkter. Det er lidt ironisk, al den stund at Moyns historie er den, hun først og fremmest placerer sin egen forskning som en overskridelse af.

---

11 Sikink: *Evidence*, 39.

12 MacNaughton og Frey: *Economic and Social*, 3-8.

13 Sluga: "René Cassin", 109; Cmiel: "The Recent History"; Burke, Duranti og Moses: "Introduction".

14 Slobodian: *Globalists*.

Menneskerettighedsprojektet bliver forstået unødigt reduktivt. For det første kommer dette til udtryk derved, at menneskerettighedsprojektet fra 1970'erne og frem primært analyseres ud fra en række internationale NGO'er. Det sker på bekostning af andre aktører og af det internationale menneskerettighedslovmaskineri. Whyte demonstrerer fint, hvordan franske LSF bruger neoliberale idéer. Men problemet er dels, at LSF ikke er en af de vigtigste menneskerettighedsorganisationer. Dels dokumenterer hun ikke, at LSF skulle være særligt repræsentativ for øvrige menneskerettighedsorganisationer. Hvad angår andre organisationer under hendes lup, som f.eks. Amnesty, har andre – og Amnesty selv – påpeget, at de har gjort langt mere for at advokere politiske og civile rettigheder end for sociale, økonomiske og kulturelle. Det gør umiddelbart deres virke mere foreneligt med neoliberale, der typisk støtter politiske og civile menneskerettigheder, men historisk og aktuelt har været langt mere forbeholden overfor økonomiske, sociale, og kulturelle rettigheder, som f.eks. retten til gratis uddannelse. Men at Amnesty decideret aktivt omfavner neoliberale idéer, demonstrerer hun ikke. Selv hvis hun havde, ville man i forlængelse af f.eks. Philip Alston kunne gøre gældende, at menneskerettighedsprojektet er langt mere heterodokst.¹⁵ Whyte forholder sig f.eks. nærmest ikke til menneskerettighedskonventionerne, de såkaldte 'treaty-bodies', de internationale og nationale mekanismer, hvormed de enkelte lande har forpligtiget sig til at leve op til internationale menneskerettigheder, eller FNs særlige rapportører. Og hun forholder sig kun i mindre grad til en lang række andre kampe og bevægelser, der har fundet sted i menneskerettighedernes navn, hvad end det handler om sortes rettigheder i USA eller i Sydafrika eller græsrodsbevægelser.¹⁶ Det moderne menneskerettighedsprojekt er andet og mere end internationale NGO'er.

For det andet bliver menneskerettighedsprojektet forstået reduktivt, fordi Whyte i sin forståelse af, hvad menneskerettigheder er, tenderer til kun at inkludere civile og politiske rettigheder, på bekostning af sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder. Hun gør det dermed lettere for sig selv at demonstrere sin tese. At neoliberale er begejstrede for civile og politiske rettigheder og ejendomsrettigheder virker umiddelbart ikke specielt overraskende, al den stund klassisk liberalisme mestendels var det samme. Men selv på denne svage tests terræn er der udfordringer. For i den klassiske liberalisme var der ofte væsentlige forbehold overfor at udbrede politiske rettigheder til alle, ligesom nyere neoliberalismeforskning har påvist en ringeagt over for demokrati og politiske rettigheder hos centrale neoliberale tænkere.¹⁷ Det sidste er eksempler på, at neoliberalisme og politiske menneskerettigheder nogle gange *ikke* går hånd i hånd. Og endelig, hvis man udsætter Whytes tese for en stærkere test, og inkluderer socia-

---

15 Alston: "Epilogue".

16 Anderson: *Eyes*.

17 Brown: *Undoing*; Slobodian: *Globalists*.

le, økonomiske og kulturelle rettigheder i menneskerettighedsprojektet, træder uforeneligheden mellem det neoliberale projekt og menneskerettighedsprojektet langt hurtigere frem, som det bl.a. er blevet påvist af Sikkink, Alston, MacNaughton og Frey. Da økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder samlet indgår i den internationale *bill of rights*, virker den stærke test af forenelighed imidlertid til at være den mest relevante test at udsætte hendes tese for. I begge tilfælde kommer hendes hovedtese i problemer.

Whyte overtager overordnet Moyns periodisering: At menneskerettighedernes virkelige gennembrud var i 1970'erne – samtidigt med neoliberalismens. Godt nok tager hun lidt afstand til hans polemiske – og med rette kritiserede – tese om deres meget abrupte indtræden på den historiske scene i 1970'erne. Hun argumenterer for, at det er de tidlige neoliberales version af menneskerettigheder, der får sit gennembrud der (og at menneskerettighederne derfor ikke, som det polemisk hævdes hos Moyn, opstod nærmest ud af ingenting). Hun skriver dog også om alternative menneskerettighedsdagsordener: dels den mere omfattende menneskerettighedspakke (inkluderende sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder), dels den anti- og postkoloniale kamp for selvbestemmelse, ret til udvikling, og en ny international orden – alle kampe der bl.a. blev kæmpet i menneskerettighedens navn. Whyte er da også bevidst om forskellige menneskerettighedsprojekter. Hun adskiller, hvad hun kalder 'neoliberale menneskerettigheder' fra hhv. det mere inkluderende sæt af menneskerettigheder, vi kender som det internationale *bill of rights*, der formedes især fra 1948-1966, og så brugen af menneskerettigheder i den anti- og postkoloniale kamp for national selvbestemmelse, ret til udvikling, og en ny international økonomisk orden i 1960'erne og fremefter. Alligevel overtager hun Moyns ide om, at menneskerettighedernes virkelige gennembrud var 1970'erne. Og hun foretager en ujævn historisk sammenligning, hvor menneskerettigheder i perioden fra 1970'erne og fremefter analyseres ud fra især internationale NGO'er, og i perioden før ud fra bl.a. menneskerettighedserklæringen fra 1948 og opkomsten af de to rettighedskonventioner.¹⁸ Det er uklart, hvorfor menneskerettighedsprojektet i én periode skal bedømmes og vurderes ud fra FN og det internationale *bill of rights*, for så i den efterfølgende periode stort set udelukkende at blive repræsenteret af NGO'er.

Whyte kunne med fordel have gjort mere brug af den omfattende litteratur om spørgsmålet om, hvornår menneskerettigheder fik deres internationale gennembrud.¹⁹ Philip Alston har f.eks. skelnet mellem tre tendenser i historiografien: 'lineære fremskridtsnarrativer' (som Lynn Hunt, der fokuserer på Oplysningstiden og menneskerettighedernes tendens til at brede sig siden da), 'præcise tidsramme teorier' (som Louis Henkin, der sætter skellet for moderne menneskerettighedens opkomst ved FN i 1948 og frem), og 'de nye revisionister' (mest kendt

---

18 Whyte: *Morals*, 76-77.

19 Se bl.a. Hoffmann: "Introduction"; Hunt: "The Long", 323-331.

Samuel Moyn, der provokerende har hævdet, at menneskerettigheder nærmest opstår ud af det blå, da de får deres internationale gennembrud i 1970'erne).²⁰ Alston selv har advokeret for en længere historisk kontinuitet, men en kontinuitet som må begrundes forsigtigt og empirisk, være analytisk præcis i forhold til, hvordan man begrebsligger 'menneskerettigheder', og ikke-teleologisk. Forskere som Roland Burke og Steven L.B. Jensen har argumenteret for vigtigheden af 1960'erne og det globale Syds internationale diplomati.²¹ Joseph R. Slaughter har kritiseret den nye revisionisme – herunder Moyn – for stadig at være for Europa- og USA-fokuseret.²² Hvis Whyte havde arbejdet med en anden periodisering og et mere adækvat sammenligningsparameter for perioden før og efter 1970, havde det givet et mere nuanceret billede. I stedet bliver idéen om et samtidigt gennembrud for neoliberalisme og menneskerettigheder i 1970'erne gjort til et tvivlsomt belæg for deres dybere slægtskab og forenelighed. Det virker overbevisende og vigtigt at vise, hvordan neoliberale kan bruge (visse) menneskerettigheder på (visse) tidspunkter. Men det er mindre overbevisende, at menneskerettighedsprojektet skal anklages for at fremme neoliberalismen, når præmissen er en reduktiv og periodemæssigt problematisk forståelse af menneskerettighedsprojektet.

ANAKRONISTISKE LÆSNINGER AF UDHR OG AF AMNESTY I CHILE

Whyte læser vigtige historiske begivenheder og cases anakronistisk. I sit forsøg på at demonstrere sin tese om menneskerettigheders medskyldighed i neoliberalismens fremmarch, bliver UDHR læst som et dokument, der nærmest fra starten var designet til neoliberalismens fremtidige sejr. Whyte peger ganske fint på begrænsninger og vigtige historiske omstændigheder i forhold til UDHR (det kønne sprog f.eks.) og demonstrerer, at tidlige neoliberale var kritiske over for sociale rettigheder. Hun hævder, at forfatterne til UDHR dybest set allerede ved tilblivelsen gjorde erklæringen kompatibel med neoliberalisme, fordi der blev indført et vokabular om levestandard ('standard of living'), som ifølge Whyte allerede smager af forbrugersamfund og neoliberalisme, fremfor et klarere rettighedssprog.²³ Whyte hævder, at flertallet af dem, som forfattede UDHR, blot gjorde økonomiske og sociale rettigheder til "fleksible standarder" for ikke at udfordre hverken økonomiske eller statusmæssige uligheder. Dette tillod en model for disse rettighe-

20 Alston: "Does the Past Matter?"

21 Burke: *Decolonization*; Jensen: *The Making*.

22 Slaughter: "Hijacking Human Rights", 735-775. Slaughter skelner mellem to 'Western romances of human rights': 1) 'the strict Eurocentric version' og 2) 'multicultural Western romance'; og kritiserer heftigt 'den nye historiografi' (særligt Moyn). For øvrige tekster om ikke-vestligt geografisk placerede aktørers brug af menneskerettigheder, se, i en voksende litteratur, f.eks. Eckert: "African Nationalists", 283-300; Ibhawoh: *Human Rights*.

23 Ibid., 32, 99.

der, der var "compatible with a neoliberal approach to poverty management."²⁴ Whyte skriver endda, at passussen om levestandarder gjorde UDHR "compatible with neoliberal welfarism."²⁵ Det sidste er en term, der virker stærkt forvirrende, for hvis neoliberalismen nu også findes i en velfærdsvariant, bliver det igen for nemt at påvise dens forenelighed med menneskerettigheder.

At det historisk set var en hensigt, at UDHR skulle være kompatibel med neoliberalisme, virker stærkt anakronistisk.²⁶ Dels var ingen af dem, som var med til at lave udkast til erklæringen, neoliberale (f.eks. var Canadieren John Humphrey socialdemokrat og Chileneren Hernán Santa Cruz en stærk fortaler for sociale og økonomiske rettigheder). Dels udgjorde de neoliberale selv en minoritet på dette tidspunkt, hvor den store depression og Anden Verdenskrig havde ført en helt anden politik og forståelse af forholdet mellem stat og marked med sig.

Ved at lægge vægt på minimumstandarder, hævder Whyte, ville den amerikanske delegation i forbindelse med skitseringen af UDHR afkoble sociale og økonomiske rettigheder fra egalitarisme, og gøre dem forenelige med en privatiseret og forbrugerorienteret opfattelse af velfærd. Men neoliberale idéer var ikke i højsædet i USA efter Anden Verdenskrig, hvor beskatning af personlig indkomst var høj og den statslige intervention i økonomien markant. Der var mindst tre andre relevante grunde til, at USA og andre stormagter var stærkt forbeholdne over for en stærk international menneskerettighedsorden: Dels var USA todelt på 'race'-spørgsmålet, og amerikanske demokrater i sydstaterne var stærkt kritiske over for lige rettigheder; dels var europæiske imperier bange for en ny, potentiel boomerang-effekt af at give egentlige retskrav til koloniale subjekter; og endelig ville Sovjetunionens praksis med bl.a. fangelejre langt fra kunne tåle et kritisk eftersyn.

Hvor Whyte som nævnt i vid udstrækning overtager Moyns reduktionistiske begreb om det moderne menneskerettighedsprojekt samt hans problematiske periodisering, bygger hun også videre på hans idé om menneskerettighedsprojektet som et minimalistisk projekt, der intet har at sige overfor materiel ulighed. Som Whyte skriver i sin kritik af UDHR: "It was the seed of that minimalist focus on basic needs that would come to typify human rights in a later period of neoliberal ascendancy."²⁷ Selvom hun igen lægger snittet anderledes end Moyn, varierer hun en lignende fortælling om en forfaldshistorie, og hans kritik af 'minimumstandarder' for ikke at være egalitaristiske nok. Mens *basic needs*-begrebet findes allerede i 1950'erne, er det først i 1970'erne, at det bliver et centralt begreb og kørt i stilling af ILO og sidenhen Verdensbanken som en ny måde at tænke udvikling

---

24 Ibid., 101.

25 Ibid., 99.

26 Mest kendt i forskningen om UDHR og dens tilblivelse er Morsink. Se Morsink: *Inherent Human Rights*, og ikke mindst Morsink: *The Universal Declaration*.

27 Ibid., 99.

på.²⁸ Det er dog problematisk, når Whyte og Moyn hævder, at *basic needs* kun var en ikke-egalitær idé om minimumsstandarder, al den stund at det bl.a. opstod som reaktion på en stigende opmærksomhed på ulighed i fattige lande, og et ønske om at sørge for, at udviklingsbistand til disse fattige, ulige lande, også skulle komme de ringest stillede til gavn – herunder ved at bekæmpe ulighed.

Endelig kan man med rette indvende, som flere har gjort, at der ikke er noget specielt 'minimalistisk' ved at forestille sig en verden, hvor alle har krav på et bredt sæt af rettigheder – ligesom en sådan verden kræver omfordeling og mindre ulighed for at realiseres.²⁹

EN URIMELIG MÅLESTOK

Som vi har set placerer Whyte sig i slipstrømmen på bl.a. Moyn i forhold til påpegnen af, at de store internationale menneskerettigheds-NGO'er som Amnesty og Human Rights Watch primært var beskæftiget med civile og politiske rettigheder – og derfor langt nemmere kunne forenes med neoliberalisme, end hvis de var fortalere for omfattende sociale, kulturelle og økonomiske rettigheder. Whyte benytter sig dog af en urimelig, præsentisk målestok. I forbindelse med Amnesty International's menneskerettighedskritik under Pinochet, for hvilken Amnesty i 1977 blev tildelt Nobels Fredspris, bliver Amnesty nu heftigt kritiseret af Whyte for ikke også at have været aktiv på det økonomiske og sociale område. "In focusing their attention on state violence and unlawful political mobilisations while upholding civil (or market) society as a realm of freedom and voluntary cooperation," skriver Whyte, støttede menneskerettigheds-NGO'er "the great neoliberal dichotomy between coercive politics and free and peaceful markets."³⁰ Amnesty's aktive kritik af forbrydelser mod civile og politiske rettigheder i Chile – tortur, pludselig forsvinding, mord – bliver her læst som en aktiv støtte til neoliberalisme, fordi Amnesty var tavs på sociale og økonomiske rettigheder. Det er en urimelig dom og standard over historiske aktører.

I nutidigt perspektiv anklager Whyte FN's nu tidligere særlige rapportør for ekstrem fattigdom og menneskerettigheder, Philip Alston, for at have gjort sig til fortaler for lige muligheder, ikke perfekt lighed – og dermed definere lighed på en måde, som ville være acceptabel for Hayek.³¹ I Whytes optik gøres Alston nærmest til neoliberal, også fordi han har advokeret for at Verdensbanken og IMF i højere grad bør respektere menneskerettigheder. Men den eneste måde at undslippe neoliberalismens favntag, skriver Whyte, er i stedet helt at bryde med "the morals of the market."³² Derfor fremstår i virkeligheden alle de, der opererer in-

28 For den tidlige brug af begrebet, se Jensen: "Inequality and Post-War", 131-156.

29 Alston, Sikkink, MacNaughton og Frey.

30 Whyte: *Morals*, 160.

31 Ibid., 241.

32 Ibid., 242.

denfor ét eller andet spillerum mellem menneskerettigheder og global handel, som ens.

Samme Philip Alston har andetsteds anklaget Samuel Moyn for, at han i sin negative vurdering af menneskerettighedsprojektet ofte opererer med en uklar, skiftende, og tit urimelig, målestok.³³ En tilsvarende kritik finder man hos Sikkink, der inddrager filosofisk teori for at skelne mellem 'ideale' og 'ikke-ideale' verdener. I forlængelse af Albert O. Hirschman argumenterer Sikkink for en 'possibilisme', der vurderer historiske og aktuelle aktører og hændelser ud fra hvad der var faktisk muligt på givne tidspunkter, fremfor ideale målestokke (lidt parallelt kunne man nævne Michael Walzers skelnen mellem immanent og transcendent kritik).

Samme indvendinger kunne man rejse imod Whyte, hvis dom over menneskerettighedsprojektet er endnu hårdere end Moyns. Hvorfor skal Amnesty Internationals afdækning af vold, tortur og forsvinding af politiske modstandere i Pinochets Chile, og deres pragmatiske kurs for at være til stede, bedømmes ud fra hvorvidt de aktivt tog afstand til et neoliberalt tankesæt eller ej? Hvorfor skal UDHR læses som et dokument, der bidrog til neoliberalismens senere udbredelse? Og hvorfor anklage FN's særlige rapportør for ekstrem fattigdom og menneskerettigheder for at bidrage til en neoliberal dagsorden, når denne flere steder har været ganske eksplicit i sin kritik af excessiv FN-tilskyndet privatisering, af neoliberalisme, af overdreven markedsliggørelse, og forsvaret vigtigheden af sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder, samt forklaret nødvendigheden af omfordeling og mindre ulighed for at realisere dem? Tilsvarende har Alston fremhævet nødvendigheden af, at menneskerettighedsaktører i langt højere grad fokuserer på betydningen af skatter for menneskerettighedsprojektet.

Svaret på, hvorfor hendes kritik er så hård, er, at Whytes implicitte målestok er en renere form for egalitarisme og anti-markedstænkning. Hvis hendes eget mål er helt at bryde med "markedets moral," vil hun i virkeligheden helt omgå hvad Paul O'Connell har kaldt en 'nødvendigvis' modsætningsfyldt diskurs om menneskerettigheder, hvor disse både bruges til at kritisere og legitimere global kapitalisme og andre uligheder.

Radikal kritik er vigtig. Advarslen om en 'rettighedsbaseret' global kapitalisme legitimeret af internationale institutioner, men kun med tandløse rettigheder er vigtig. Men her fører den til en unfair kritik af en række historiske aktører, der opererer indenfor det muliges kunst og rammer. Og så udvisker den væsentlige forskelle mellem neoliberale positioner og de forskellige internationalistiske socialliberale, socialdemokratiske (og marxistiske) positioner, der søger at fremme

---

33 Alston: "Epilogue". Se også Benhabib: "Moving Beyond", 81-93.

menneskerettigheder inden for eksisterende internationale og nationale institutioner.

Konkluderende er bogen, kritikken til trods, en interessant, velskrevet og tankevækkende bog, der bidrager til aktuelle forskningsdebatter. Den vil med al sandsynlighed ægge andre menneskerettighedshistorikere til at undersøge den historiske empiri på ny, for at pege på andre historiske forbindelser mellem menneskerettigheder og neoliberalisme, end dem Whyte finder frem.

PUBLICERET MATERIALE

- Alston, Philip: "Epilogue: The Past and Future of Social Rights". I Jensen, S.L. og Walton, C. (red.): *Social Rights and the Politics of Obligation in History*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P., 2022.
- Alston, Philip: "Does the Past Matter? On the Origins of Human Rights", *Harvard Law Review*, 126 (7), 2013, 2043-2082.
- Anderson, C.: *Eyes off the Prize: The United Nations and the African American Struggle for Human Rights, 1944-1955*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P., 2003.
- Baxi, Upendra: *The Future of Human Rights*, Oxford: Oxford U.P., 2008
- Benhabib, Seyla: "Moving Beyond False Binarisms: On Samuel Moyn's The Last Utopia", *Qui Parle*, 22 (1), 2013, 81-93.
- Brown, Wendy: "'The Most We Can Hope For...': Human Rights and the Politics of Fatalism", *South Atlantic Quarterly*, 103 (2-3), 2004, 451-463.
- Blackburn, Robin: *The American Crucible: Slavery, Emancipation and Human Rights*, London: Verso Books, 2011.
- Blackburn, Robin: "Reclaiming Human Rights", *New Left Review*, 69 (3), 2011, 126-138.
- Brown, Wendy: *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, New York: Zone Books, 2015.
- Burgin, Angus: *The Great Persuasion: Reinventing Free Markets since the Depression*, Cambridge, MA.: Harvard U.P., 2012.
- Burke, Roland: *Decolonization and the Evolution of International Human Rights*, Philadelphia, U.S.: University of Pennsylvania Press, 2010.
- Christiansen, C.O. og Jensen, S.L.: *Histories of Global Inequality: New Perspectives*, Switzerland: Palgrave, 2019.
- Cmiel, Kenneth: "The Recent History of Human Rights", *The American Historical Review*, 109 (1), 2004, 117-135.
- Cooper, Melinda: *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism*, New York: Zone Books, 2017.
- Eckert, Jan: "African Nationalists and Human Rights, 1940s-1970s". I Hoffmann, Stefan-Ludwig (red.): *Human Rights in the Twentieth-Century*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P. 2011.
- Hoffmann, Stefan-Ludwig (red.): *Human Rights in the Twentieth-Century*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P., 2011.
- Hunt, Lynn: "The Long and the Short of the History of Human Rights", *Past & Present*, 233 (1), 2016, 323-331.
- Ibhawoh, Bonny: *Human Rights in Africa*, Cambridge U.K.: Cambridge U.P., 2017.
- Jensen, Jacob og Olsen, Niklas (red.): *Tema: Neoliberalisme, Slagmark*, 74, 2016.
- Jensen, Steven L.B.: *The Making of International Human Rights: The 1960s, Decolonization, and the Reconstruction of Global Values*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P., 2016.
- Klein, Naomi: *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, New York: Macmillan, 2007.
- Kinley, David: *Civilising Globalization: Human Rights and the Global Economy*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P., 2009.
- Lacroix, Justine og Jean-Yves Pranchère: *Human Rights on Trial: A Genealogy of the Critique of Human Rights*, New York: Cambridge U.P., 2018.

- MacNaughton, Gillian og Frey, Diane F. (red.): *Economic and Social Rights in a Neoliberal World*, Cambridge, U.K.: Cambridge U.P., 2018.
- Mirowski, Philip og Plehwe, Dieter (red.): *The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Morsink, Johannes: *Inherent Human Rights: Philosophical Roots of the Universal Declaration*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.
- Morsink, Johannes: *The Universal Declaration of Human Rights: Origin, Drafting and Intent*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.
- Moses, A. Dirk, Marco Duranti og Roland Burke (red.): *Decolonization, Self-Determination, and the Rise of Global Human Rights Politics*, New York: Cambridge U.P., 2020.
- Moyn, Samuel: "A Powerless Companion: Human Rights in the Age of Neoliberalism", *Law and Contemporary Problems*, 77 (4), 2014, 147-169.
- Moyn, Samuel: *The Last Utopia: Human Rights in History*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 2010.
- Moyn, Samuel: *Human Rights and the Uses of History*, New York: Verso, 2014.
- Moyn, Samuel: *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 2018.
- O'Connell, Paul: "Human Rights: Contesting the Displacement Theory", *Northern Ireland Legal Quarterly*, 69 (1), 2018, 19-36.
- O'Connell, Paul: "On the Human Rights Question", *Human Rights Quarterly*, 40 (4), 2018, 962-988.
- O'Connell, Paul: "Brave New World? Human Rights in the Era of Globalisation". I M. Baderin og M. Ssenyonjo (red.): *International Human Rights Law: Six Decades After the UDHR and Beyond*, Hampshire: Ashgate, 2010.
- O'Connell, Paul: "On Reconciling Irreconcilables: Neo-Liberal Globalisation and Human Rights", *Human Rights Law Review*, 7 (3), 2007, 483-510.
- Peck, Jamie: *Constructions of Neoliberal Reason*, Oxford: Oxford U.P., 2010.
- Sikkink, Kathryn: *Evidence for Hope: Making Human Rights Work in the 21st Century*, Princeton: Princeton U.P., 2017.
- Slaughter, Joseph R.: "Hijacking Human Rights: Neoliberalism, the New Historiography, and the End of the Third World", *Human Rights Quarterly*, 40 (4), 2018, 735-775.
- Slobodian, Quinn: *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 2018.
- Sluga, Glenda: "René Cassin: Les droits de l'homme and the Universality of Human Rights, 1945-1966". I Hoffman, Stefan-Ludwig (red.): *Human Rights in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge U.P., 2011.
- Whyte, Jessica, *Radical Philosophy*: "Powerless Companions or Fellow Travellers: Human Rights and the Neoliberal Assault on Post-Colonial Economic Justice", 06.2018: <https://www.radicalphilosophy.com/article/powerless-companions-or-fellow-travellers> (07.04.2020).
- Whyte, Jessica: *The Morals of the Market*, London: Verso, 2019.

CHRISTIAN OLAF CHRISTIANSEN

LEKTOR, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

IDECOC@CAS.AU.DK